

MAREK ČEJKA

KOŘENY IZRAELSKO-PALESTINSKÉHO KONFLIKTU

Není na světě zase tolik oblastí, jako je Blízký východ, a tolik sporů, jako je izraelsko-palestinský konflikt, které by vytvářely tak složitá dilemata a na něž by bylo tak emocionálně a různorodě nahlíženo. Tyto rozpory názorově hluboce rozdělují dokonce i lidi v dnešních demokratických zemích západního světa, hlavně v Evropě a ve Spojených státech.

Jaké jsou příčiny tak nejednoznačného chápání izraelsko-palestinského konfliktu? Odpověď není vůbec jednoduchá. Domnívám se však, že pokusíme-li se nad těmito důvody zamyslet, můžeme dojít k jistému zobecnění. Určitě hraje roli:

- povrchnost informování o blízkovýchodním dění médii, které je navíc velmi poznamenáno vlivem propagandy,
- předpojatost mnohých lidí ať už k Židům (antisemitismus) či k Arabům a muslimům v rovině obecné (antiarabismus, islamofobie),
- v českém kontextu hraje roli i nedávná minulost: do roku 1989 podporoval vládnoucí komunistický režim nekriticky palestinskou stranu a odsuzoval „imperialistický“ Izrael.

Po pádu komunismu u nás došlo především na počátku 90. let k diametrální změně dosavadní politiky, která se promítla i do obecného přístupu Čechů (i Slováků): Izrael se začal těšit naší podpoře, zatímco Palestinci (nezřídka považovaní za „národ teroristů“) byli odsunuti na vedlejší kolej.

Není bez zajímavosti, že snad každý Evropan či Američan má o izraelsko-palestinském konfliktu alespoň základní mlhavé ponětí. Jeho krvavost totiž často přitahuje i ty nejkomerčnější sdělovací prostředky a dozví se o něm i lidé, kteří se o takovou problematiku jinak vůbec nezajímají. Jestliže ale mohou krátké televizní šoty přinést jisté vysvětlení třeba pro oblast domácí politiky České republiky, stěží mohou ve své krátkosti objasnit složité souvislosti dění mezi Izraelci a Palestinci. Obě strany sporu mají navíc dobrou praxi v propagandistické deformaci událostí a snaží se je předložit světu (tedy médiím) v co nejpříznivějším světle právě pro jejich stranu. Výsledkem následného mediálního obrazu pak ale není skutečné objasnění situace, ale spíš směs různých z kontextu

vytržených faktů a polopравd. To vše si pak mnoho lidí spojí s různými zažitými – a často nesouvisejícími – vědomostmi a klišé o Židech a Arabech v jeden celek. Vždyť snad každý Evropan a Američan dnes ví něco o holocaustu a utrpení Židů v dějinách a zároveň má nějaké ponětí o muslimech a Arabech, minimálně v souvislosti s událostmi z 11. září 2001. Výsledkem propojování těchto poněkud povrchně nabytých vědomostí do souvislostí se může člověk dostat ke značně zdeformované představě o realitě.

Zaměříme se i na poněkud specifickou situaci obyvatel České republiky a východní Evropy. Ti byli po desetiletí pod vlivem komunistické deformace moderních dějin. To se samozřejmě projevilo i s ohledem na vědomosti o Blízkém východu. Buďme ale konkrétnější: Například pro komunistický režim u nás bylo cokoliv související s Izraelem – a nezdíka i s Židy – oficiálně posuzováno v lepším případě jako „podezřelé“.¹ Naopak Palestinci – i některé další národy arabského světa – byli komunisty pro svůj „protiimperialistický boj“ nezdíka glorifikováni.² A tak zatímco si lidé na západ od našich hranic mohli už po desetiletí číst seriózní publikace o izraelsko-palestinském konfliktu, v době reálného socialismu u nás prakticky žádná ideologicky nepodbarvená práce na podobné téma nevyšla. Problematika Izraele, sionismu a částečně i judaismu zůstala až do roku 1989 zahalena nezvykle silnou ideologickou rouškou.³ To se svým způsobem podepsalo na polistopadovém pohledu, kdy se Židovský stát stal mnohdy předmětem až romantického obdivu. Naopak Palestinci se dostali do zcela opačné role. I když byla komunistická deformace dějin pochopitelně mnohem horší než občasná post-totalitní naivita, mám za to, že ani na „dobře míněných“ mýtech a předsudcích nelze stavět seriózní pohled na věc. Je také fakt, že jak Izraelci, tak Palestinci mají dnes po světě nespočet nekritických obdivovatelů. Ti nezdíka jakoukoliv snahu o objektivitu či kritiku svého favorita posuzují na základě úsloví „kdo nejde s námi, jde proti nám“. Plně respektuji, že někteří z těchto lidí mají s konfliktem osobní sepectí, či dokonce vlastní trpké zkušenosti, a nelze jim pak jejich jednostranné sympatie ani vyčítat. Pokud se však podobné stereotypy začnou objevovat i u některých politiků, historiků, politologů, diplomatů a podobně, není to zcela v pořádku. Právě proto je tak důležité se k tématu stále vracet: pokoušet se ho oprostít od různých zjednodušování a mýtů a přemýšlet o něm a diskutovat. K tomu je ovšem třeba znát ho uceleně a s vědomím důležitých souvislostí.

¹ Pokud pomineme krátkou etapu po druhé světové válce, kdy se Stalin a jeho evropští spojenci domnívali, že by nově vzniklý Stát Izrael mohli získat na svou stranu.

² Např. na „Fakultě Státní bezpečnosti“ v Zastávce u Brna byli komunistickým režimem cvičeni příslušníci některých palestinských teroristických skupin; viz např. http://www.mvcr.cz/dokumenty/teror/teror_cr.html.

³ To i na samém sklonku normalizace, kdy se objevily některé alespoň relativně seriózní publikace týkající se např. druhé světové války, účasti československých vojáků v západních armádách atd.

Židé a Arabové

Dlouhodobě se potvrzuje, že jednou z největších světových rozbušek je konflikt mezi Izraelem a palestinskými Araby. *Mnozí se ptají, proč se bojuje právě o toto malé území? Proč se vlastně Arabové s Židy tolik nenávidí?* Odpovědi, které můžeme často zaslechnout, hovoří o jejich „prastaré nenávisti“, nebo říkají: „*Vždyť se podívejte, copak byl na Blízkém východě někdy klid!? Přečtěte si Bibli!*“ atd. Tyto výroky lze ale zařadit nanejvýše do kategorie mýtů, které s pravdou souvisí jen velmi okrajově.

Mnoho lidí asi netuší to, že nejsou zase tak dávno doby, kdy velké židovské komunity z Blízkého východu žily se svými arabskými a muslimskými vládci vcelku harmonicky. Velká a významná židovská společenství tedy zdaleka neexistovala jen v Evropě, Rusku a USA, jak se mnoho lidí domnívá. Statisíce Židů žilo na území dnešního Maroka, Tuniska, Alžírsko, Egypta, Jemenu, Iráku či Íránu. Bylo tomu tak dokonce ještě v první polovině 20. století.

Relativně dobré vztahy Židů s muslimy trvaly stovky let, přičemž v týchž dobách mnozí „civilizovaní evropští křesťané“ pořádali pogromy na Židy, vyháněli je z měst, obviňovali je z trávení studní, či docela nedávno spřádali plány „konečného řešení“.

I přes některá konfliktní ustanovení Koránu o vztazích proroka Mohameda s Židy muslimové často Židy a křesťany respektovali jako „Lid Knihy“ a byli si vědomi společných znaků svých vyznání. Jednou z ústředních spojnic všech tří hlavních monoteismů se stala postava proroka Abraháma. Judaismus, křesťanství a islám jsou tak někdy označovány jako „abrahámská náboženství“.⁴ Judaismus a islám má však i mnoho dalších spojnic – velice se např. podobají náboženské potravinové předpisy zakazující jíst vepřové maso, mnoho svatých míst obou náboženství se překrývá, podobají se i různé religiózní úkony a atributy (např. obřízka, pokrývka hlavy) atd. Také hebrejščina a arabština patří do jedné jazykové rodiny.

Židé v arabském světě také daleko více splynuli s okolním prostředím než na mnoha místech v Evropě. Také proto neměl novodobý židovský nacionalismus – sionismus – svůj původ v židovských komunitách arabského světa, ale právě v Evropě druhé poloviny 19. století zmítané antisemitismem. Sionismus Theodora Herzla a jeho současníků tudíž bylo nacionalistické hnutí, které do značné míry reagovalo právě na evropský antisemitismus. Hlavním cílem sionismu se stalo vybudování židovského státu. Nejednalo se tedy o koncept náboženský, ale ryze praktický. Svědčí o tom i skutečnost, že pro teritorium židovského státu Herzl a další sionisté nebrali zprvu v potaz jen Palestinu, ale také Argentinu, Kypr, Kongo či Ugandu. Myšlenka židovského státu v Palestině však brzy převážila.

⁴ Např. Fiala, P. – Hanuš, J. – Vybíral, J. (eds.): *Autorita v abrahámských náboženstvích – Náboženské a politické aspekty v judaismu, křesťanství a islámu*. Brno 2004.

Není bez zajímavosti, že na přelomu 19. a 20. století byl sionismus jen menšinovým proudem v rámci židovské diaspory. Sionismu totiž z teologických důvodů oponovala naprostá většina zbožných Židů. V jejich očích totiž toto světské nacionalistické hnutí odmítalo jednu ze základních pilířů jejich víry: totiž že Židovský stát bude obnoven až po příchodu Mesiáše, a tedy pouze z jeho vůle. Sionismus uskutečňovaný nepřiliš zbožnými, či dokonce ateistickými sionisty však tento princip zásadním způsobem popíral. Mnoho významných rabínských autorit se tak proti sionistickému hnutí postavilo a označilo ho za „hřích oddalující příchod Mesiáše“. Někteří rabíni došli ve svém odporu k sionismu dokonce tak daleko, že později označili různé novodobé pohromy Židů – mj. holocaust – jako Boží trest za sionismus.⁵

Myšlenky nacionalismu začaly na přelomu 19. a 20. století pronikat z Evropy i do arabského prostředí. Blízkovýchodní arabské kmeny totiž v té době nepožívaly samostatnosti, ale žily pod nadvládou osmanské říše. Daleko víc než proti sionismu tak směřovaly na počátku dvacátého století arabské národní tužby proti turecké nadvládě. S jejím slábnutím také narůstalo arabské národní uvědomění a touha po vlastním nezávislém státu.

Právě srážka sionismu s arabským nacionalismem začala vnášet do relativně harmonických židovsko-arabských vztahů první velmi vážné základy nedůvěry. To už ale nejsme hluboko v historii lidstva, ale na prahu minulého století. Teprve v jeho dvacátých letech se začal konflikt výrazně vyostřovat v souvislosti s různými praktickými problémy. Mezi ně lze zařadit např. nákup arabské půdy sionisty či demografické změny v Palestině způsobené sionistickým přistěhovalectvím. Zcela klíčový vliv na polarizaci židovských a arabských komunit v Palestině však měli především tehdejší aktéři mezinárodní politiky. Mezi nimi dominovala Velká Británie – politický hegemon Blízkého východu po první světové válce.

První světová válka a britská zahraniční politika na Blízkém východě

Osmanská říše, která po staletí ovládala většinu dnešního Blízkého východu, se ještě v 19. století těšila tradiční podpoře Velké Británie. Z kdysi obrovského impéria, které ve své době zahrnovalo severní Afriku, jihovýchodní Evropu, Blízký východ až po hranice s Indií a Ruskem, ovládali Turci na přelomu 19. a 20. století už pouze Sýrii, Mezopotámii, Palestinu a pobřeží Rudého moře dnešní Saúdské Arábie. Stále to však byla rozsáhlá území s převážně arabským osídlením.

Pro Brity představovala osmanská říše především ochranu proti snahám Rusů a Francouzů na Blízkém východě. Jak ale na počátku dvacátého století narůstaly kontakty tureckého sultána s Německem císaře Viléma, britské obavy rostly. Němci například získali koncesi na stavbu železnice z Konstantinopole přes Bagdád do Basry a Perského zálivu. To mohlo vážně ohrozit britské zájmy v Indii,

⁵ Viz stránky antisionistických ultraortodoxních Židů <http://www.netureikarta.org>.

nehledě na britskou obavu o ropná pole v Iráku a jižním Íránu. Když následně vypukla světová válka, Britové a Turci se stali otevřenými nepřáteli.

Nepřátelé osmanské říše se stali potenciálními britskými spojenci. Těmi byli i arabští nacionalisté. Britské kontakty s Araby posílily zvláště v době, kdy si začali být vědomi možné podpory arabských kmenů v boji proti Turkům. Britové tak začali s Araby spolupracovat na přípravě arabského povstání. Jeho klíčovými postavami se stali šaríf Husajn a jeho synové Abdalláh a Fajsal z rodu Hášimovců a britští vojenští poradci, mj. známý Lawrence z Arábie.⁶

Arabové požadovali za svoji podporu Britům proti Turkům vlastní nezávislý stát po válce. Ten Britové Arabům nakonec přislíbili. Podobný příslib však dali Britové i sionistům v případě známé Balfourovy deklarace (1917). Britové se nakonec rozhodli podporovat společně jak sionisty, tak Araby, přičemž obě dvě skupiny si činily v mnoha ohledech nárok na stejná území. Přitom třeba město Jeruzalém mělo z náboženského hlediska klíčový význam pro obě strany. Britové však učinili ještě další důležitý krok: V roce 1916 uzavřeli s Francií tajnou Sykes-Picotovu dohodu. Ta upravila poválečné rozdělení teritorií Osmanské říše na Blízkém východě. Její poválečné zveřejnění velmi pobouřilo Araby, kteří věřili během války Británii a pomohli jí s vítězstvím na Blízkém východě. Dohoda totiž zcela otevřeně počítala s porušením britských slibů. V arabském táboře toto zjištění vyvolalo velké rozčarování a důvěra vůči Británii a Západu obecně u nich velmi poklesla.

I sami Britové mohli tušit, že jejich strategie společné podpory Arabů a sionistů bude mít jen krátkodobý účinek a že budou moci jen stěží splnit požadavky obou stran na státnost. Nejen Arabové, ale později i sionisté se přesvědčili, že je Britové záměrně oklamávají a tím i navzájem popuzují proti sobě. To však již byl konflikt arabských nacionalistů a sionistů v plném proudu.

V dubnu 1920 uspořádaly vítězné mocnosti mezinárodní konferenci v San Remu. Na té byly dány Společnosti národů Britům a Francouzům mandátní práva na Blízkém východě. Mandáty byla forma mezinárodního poručení koloniálních území poražených velmocí. Mocnosti měly být zodpovědné za řízení, sociální a kulturní úroveň a rozvoj obyvatelstva mandátních území do té doby, než budou shledány způsobilými pro osamostatnění. Jaký ale bude časový horizont tohoto procesu, nebylo nikde stanoveno. Jako nový prvek mezinárodního práva měla být mandátní území kontrolována stálou mandátní komisí Společnosti národů. Komise však postrádala prostředky k vynucení svých rozhodnutí na mocnostech vykonávajících mandátní správu. V důsledku toho nakládaly s poručenskými územími *de facto* jako s koloniemi.

Velká část blízkovýchodních provincií osmanské říše byla rozdělena do pěti mandátních území. Pod britskou mandátní správu se dostala Mezopotámie (Irák) a Palestina, z níž bylo v roce 1921 vyčleněno Zajordánsko (Transjordánsko). Francouzům připadla Sýrie, ze které byl roku 1925 vyčleněn Libanon. Francouzi

⁶ Jistým protipólem Brita Thomase Edwarda Lawrence byl na turecké straně český znalec Blízkého východu Alois Musil, kterého Arabové nazývali Músá ar-Rueili.

si svůj syrský mandát vynutili násilím, což mělo za následek nedodržení britského slibu Arabům na jejich státnost v Sýrii.

V mezidobí 1919 – 1921 se rozvinula mezi nespokojenými Araby na Blízkém východě vlna nepokojů, které začaly v Egyptě v roce 1919. O rok později vypuklo povstání v Iráku, kmenová střetnutí v Transjordánsku a ve stejném roce se udály první skutečně závažné arabsko-židovské násilnosti.

Evropská zahraniční politika tak lvím podílem přispěla k tomu, že po první světové válce začal být Blízký východ značně nevypočitatelným a nebezpečným regionem, který je dnes plný etnického násilí, nacionalismu a náboženského fundamentalismu.

THE ROOTS OF ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT

In his text Čejka deals with some aspects of Israeli-Palestinian conflict. We consider the topic relevant as today the issues are often depicted superficially in the media, with bias either in favour of Israelis or Arabs. There is also a significant change in the Czech environment after the fall of communist regime which favoured Palestine. Today we may meet with somewhat “romanticized“ support of the state of Israel. The author also deals with the situation after the World War I and the role of European powers, esp. Britain and France, in the problems in the Middle East. As a critical landmark he presents the beginning of the 1920s when a wave of riots among dissatisfied Arabs began in the Middle East, starting in Egypt in 1919. An uprising in Iraq, tribal clashes in Transjordan and the first major Arab-Israeli outrage erupted a year later.